Gerald Stone

Awtor Rukopisa čo. 5609 Krajnostawskeho archiwa njeje Jan Cichorius

Amicus Sutor, sed magis amica veritas

1. Rukopisne cyrkwinske knihi z časa před Praetoriusowej komisiju

W lěće 1691 wobroćichu so hornjołužiske krajne stawy na Pawoła Praetoriusa (1650–1709), archidiakona při Pětrowej cyrkwi w Budyšinje, zo by jim namjetował kmanych mužow za přełožowanje nabožnych spisow, a na jeho doporučenje powołachu so za tutón nadawk sćěhowacy štyrjo fararjo: Tobias Čuderly (1647–1703), Jan Kryša Krygar (1662–1717), Jurij Matthäi (1652–1732) a Michał Raca (1657–1730). Praetorius bě so wosebje wo to postarał, zo bychu wšelake krajiny a tuž wšelake narěče zastupjene byłe: „aus dem camentzischen und hoyerswerdischen Kreise, Tobiam Zschuderly, Pfarr zu Lose; aus dem gefildischen und moskauischen Kreise, Johann Christoph Krügern, Pfarr zu Milckel; aus dem görlitzischen und löbauischen Kreise, Ge. Matthäi, Pfarr zu Colm; und aus dem budißinischen und gebirgischen Kreise Mich. Rätzen Diac. zu St. Michael in Budißin“ (Knauthe 1767:276). Z Praetoriusom jako předsydu wutworichu woni potom rěčnu komisiju, kotraž so w lětach 1691–1696 prawidłownje na Michałskej farje w Budyšinje schadźowaše a kotraž wuda w hornjoserbskej rěči mały katechizm (skrótšenka Kat. 1693), epistle a sćenja (skrótšenka Epist. 1695) a cyrkwinsku agendu (skrótšenka Agenda 1696) (Mětšk 1959–60). W tutych knihach měješ so wužiwać jednotne pismo a po možnosći jednotna a za wšěch ewangelskich Hornjoserbow zrozumliwa rěč. Před jich wudaćom su so wšelake rukopisne přełožki w serbskich wosadach wužiwałe, kotrež buchu nětko přez eksistencu ćišćanych wersijow zbytne (Šewc 1995:3). Rukopisne přełožki njeběchu wjace trěbne, tuž su so zwjetša zhubiłe.

Dokelž před skutkowanjom Praetoriusoweje komisije žana powšitkowna spisowna rěčna norma njeeksistowaše, su fararjo swoje přełožki w regionalnych narěčach pisali. Wone maja potajkim wulki wuznam za stawizny serbskeje rěče, wosebje za jeje historisku dialektologiju (Šewc 1995:4). Snano by lěpje było prajić, zo bychu wulki wuznam měłe, hdy bychu so zachowałe. Samo eksemplary ćišćanych katechizmow, sćenskich knihow a agendow ze 17. lětstotka su dźě dźensa jara rědke a je dwělomne, hač su so jich rukopisne předchadniki scyła zachowałe. Wo wosudźe cyrkwinskich knihow, napisanych do časa Praetoriusoweje komisije, měnješe K. A. Jenč: „Wulku škodu wšak naše pismowstwo a naša ryč z teho wěsće nima, přetož jich přełožki běchu wšě dźěći swojeho časa a drje khětro klacate“, ale wón też přiznawa: „Tola by we wěstym nastupanju też zajimawe było, hdy bychmy tamne stare přełožki hišće měli a hodźiłe so potom wšelake přirunanja činić za to, kak su starši a kak su nowiši serbscy spisowarjo přełožowali, abo to a tamne słowo pisali a wuprajili“ (Jenč 1874:45). Jeho „we wěstym nastupanju też zajimawe“ začuwamy dźensniši dźeń skerje jako podhódnoćenje, přetož bychmy tute falowace rukopisy wysoko hódnoćili, hdy bychmy jenož přistup k nim měli. Po Knauthowym swědčenju bě so jich do 18. lětstotka tójšto wobchowało. W bibliografiji serbskich knihow a rukopisow, kiž w jeho času hišće eksistowachu, poda-

wa wón pod „Die Sonn- und Festtags Evangelia und Episteln“ lisćinu, kiž so tak započina:
„1. M. Johann Cichorius, Past. Osling. wendische Version der Sonn- und Festtagsevangelien und Episteln. Mst. 1663.
2. Georgii Schertzii, Past. Daubitz. Uebersetzung der Sonn- und Festtagsepisteln. Mst.
3. Zachar. Bierlings, Past. Porschw. Sonntagsevangelia mit den Episteln, wend. Mst.
Beyde haben sich nach dem Deutschen gerichtet: gleichwie man dergleichen von verschiedenen andern Pfarrern in Mst. hat.
4. Sonn- und Festtagsevangelia und Episteln, auf Verordnung des Hrn. Decani, Budissin, 1690.
5. Mich. Frentzels, Past. Postwic. wendische Evangelia und Episteln, Mst. Deren sich die evangelischen Interpretes, bey ihrer Uebersetzung bedienet, und bekennen sie, daß selbige ihnen einen gutem Vorschub gethan, auf den rechten Weg in der Schreibart zu kommen, und in ihrer guten Meynung gestärket worden“ (Knauthe 1767:394).

Lisćina so kónči z naspomnjenjom ćišćaneje sćenskeje knihi Praetoriusoweje komisije: *Die Episteln und Evangelia des ganzen Jahres* [...] z lěta 1695 kak tež druheho (1733) a třećeho (1761) wudaća tuteje knihi (Knauthe 1767:395).

2. Rukopis „Landständisches Archiv Nr. 5609“ (KR)

Z přiběracej ličbu wědomostnych edicijow staroserbskich pomnikow je so přistupnosć žórłow za historisku dialektologiju w poslednich połsta lětach chětro rozšěriła. W tym zwisku je wosebje znate Hinca Šewcowe njesprócniwe skutkowanje na polu wuslědźenja a wudawanja starych rukopisow. W lěće 1995 je wón w *Lětopisu* wozjewił nastawk wo pozdatnym zasonamakanju horjeka přez Knauthu pod čisłom 1. naspomnjeneho přełožka epistlow a sćenjow (Šewc 1995). Jedna so wo rukopis něhdyšeho Krajnostawskeho archiwa sakskeje Hornjeje Łužicy, kiž je dźensa dźěl Budyskeje wotnožki Drježdźanskeho statneho archiwa, a ma signaturu „Landständisches Archiv Nr. 5609“. Rukopisej je přidata młódša z pisanskej mašinu napisana krótka informacija ze slědowacym wobsahom: „Sorbische Übersetzungen a) der Perikopen für die Sonn- und Festtage, hier Perikope z. Gründonnerstag aus Korintherbrief X, 23–25, b) der Agende und c) von Luthers kleinem Katechismus. Die Handschrift stammt höchstwahrscheinlich von dem aus Neschwitz gebürtigen Bautzener Pfarrer Sartorius (1650–1709), aus der Zeit um 1693“ (Šewc 1995:4). Kaž wuchadźa z Šewcoweho wopisanja, su w rukopisu sćěhowace štyri dźěle, wšě w serbskej rěči: 1. wersija sćenskich perikopow a epistlow, zestajenych za swjate dny, 2. Agenda abo cyrkwinska kniha, 3. Historija ćerpjenja a horjestaća Knjeza a Historija wutupjenja Jerusalema, a 4. Lutherowy mały katechizm. Rukopis je bjez podaća někajkeje lětoličby a tež bjez mjena přełožowarja. Žadyn Budyski farar w 17. lětstotku z mjenom Sartorius abo z jeho serbskim přełožkom Krawc njeje znaty, tuž ma Šewc bjezdwělnje prawje, hdyž praji „[p]rawdźepodobnje jedna so tu [...] wo zaměnjenje z mjenom hornjoserbskeho fararja Pawoła Praetoriusa, kiž je woprawdźe pochadźał z Njeswačidła a žiwy był wot lěta 1650 do 1709“ (Šewc 1995:4–5). Prawdźepodobnosć, zo by někajki serbski farar ze samsnym ródnym a smjertnym lětom pochadźał z Njeswačidła, je minimalna. Ale njecha so Šewcej wěrić, zo by Praetorius był spisar abo přełožowar rukopisa ležaceho w Krajnostawskim archiwje. (W dalšim poćahuju so w předležacym nastawku na tutón rukopis jako na Krajnostawski rukopis –

skrótšeny jako KR.) Po Šewcowym měnjenju njeje Praetorius „móhł być přełožowar wopisaneho rukopisa, dokelž bě w lěće 1663 hakle 13 lět stary [...]. Tuž přińdźe jako awtor (přełožowar) jenož přez Knauthu mjenowany Jan Cichorius do prašenja ('M. Johann Cichorius, Past. Osling. wendische Version der Sonn- und Festtagsevangelien und Episteln. Mst. 1663')" (Šewc 1995:5). Čehodla je so tu njejapcy datum 1663 w diskusiji zjewił, njeje jasne.

Šewcowy hłowny argument za připisanje rukopisa Janej Cichoriusej su rěčne wosebitosće. Wón pisa: „[...] namakamy w njej pódla wosebitosćow centralneje Budyskeje narěče tež wosebitosće Wojerowskeje a zdźěla Kulowskeje narěče. To je jasny dopokaz za to, zo jedna so při předležacym rukopisu woprawdźe wo Cichoriusowy rukopis, naspomnjeny w Knauthowej knize" (Šewc 1995:6). Wězo, jeli bychmy wědźeli, zo je rukopis wot Cichoriusa, bychmy jón na lěto 1663 datěrować móhli, a hdyž bychmy wědźeli, zo je rukopis z lěta 1663, bychmy jón Cichoriusej připisać móhli. Tola tomu tak njeje. Rukopis je, kaž nas Šewc informuje, bjez datuma a bjez mjena přełožowarja (Šewc 1995:4–5).

3. Prawopis Krajnostawskeho rukopisa

Zo móhł so Krajnostawski rukopis na lěto 1663 datěrować, póčnjemy hižo při zwjeršnym wobhladanju dwělować, přetož prawopis njewotpowěduje dobje před lětom 1670. Do wočow bija wosebite diakritiske znamješka, kiž so w rukopisu poměrnje systematisce wužiwaja. Grafiski system do dalokeje měry systemomaj wotpowěduje, kotrejž su wužiwali Michał Frencel w swojim přełožku sćenjow Mateja a Marka (1670) a přełožowarjo Praetoriusoweje komisije w Kat. 1693, Epist. 1695 a Agendźe 1696. Palatalnosć so woznamjenja zwjetša z dypkom nad předchadźacym wokalom. Prepalatalnej syčawce /š/ a /ž/ so pisatej jako *ſch* a *ż*, afrikaće jako *cż* a *dż*. Mjez prepoziciju a sćěhowacym słowom steji smužka. Žadyn rěčny pomnik njeje znaty z časa před lětom 1670, kiž by wužiwał tajki abo podobny grafiski system. Hdyž chcemy tutón njedatěrowany rukopis lětu 1663 připisać, bychmy potajkim dyrbjeli stawizny hornjoserbskeho prawopisa změnić a Michałej Frencelej jeho městno zapowědźić jako prěni, kiž je diakritiske znamješka systematisce nałožował. Tuž twjerdźi Šewc, „bě sej Cichorius wutworił jara originalny system pismikow (pismowych znamješkow), wotpowědowacy poměrnje derje zwukowym wosebitosćam hornjoserbšćiny, kiž njeje pak pozdźišo namakał naslědnikow. Poprawom je wón a nic Michał Frencel był tón, kiž je jako prěni w Serbach zawjedł diakritiske znamješka k woznamjenjenju palatalnosće a też za tajke serbske zwuki, kiž so na někajke wašnje wot němskeje rěče wotchileja [...]" (Šewc 1995:8).

4. Praetoriusowa komisija njeje so na Cichoriusa zepěrała

Cichoriusowy rukopis znaješe, kaž je Šewc zwěsćił, hižo Michał Frencel, „jako je zhromadnje z druhimi serbskimi fararjemi we 80tych lětach 17. lětstotka přihotował prěnje serbske wudaće epistlow a njedźelskich sćenjow. To je widźeć z pisomneje wotmołwy, kotruž je Michał Frencel zapodał na naprašowanje komisije hornjoserbskich duchownych, hdyž je so wona jeho 1691 w zwisku z přełožowanjom cyrkwinskich knihow do serbšćiny wo radu prašała. Wón pisa tam mjenujcy mjez druhim: „Dreimal beschawe vnd betrachte man recht den böhmischen, den Original oder Krichischen Text ia ia wohl vnd fleißig, wofern man wohl wendisch vnd nicht etwa gar contra analogiam

fidei die Evangelia vnd Episteln übersetzen wil, welches d. in H. M. Zigorii translation nicht alle Zeit wohl in acht genommen worden, zu schweigen, daß in d. Hoyerswerd. nicht der beste, sondern so zu reden, Dialectus Dorica vel Aeolica, hingegen aber von Löbau auß biß gen Daubitz dialectus Atticae also purste wendische Sprache geredet wird“ (Šewc 1995:5–6; Röseberg 1930:53).

Zo sobustawy Praetoriusoweje komisije njeznajachu Cichoriusowy rukopis jenož z Frencloweje rozprawy, zhonimy ze sćěhowacych słowow w předsłowje k ćišćanej wersiji z 1695: „Nachdem uns aber von denen hochlöbl[ichen] Herren Ständen bald anfangs ein *Cichoriani*sches Exemplar der Wendischen *Version* mitgegeben worden: Alß lassen wir demselben sein Lob / sagen aber / daß es uns nicht mehr gedienet / denn die Schertzische / und andere uns zu Handen gekommene / gemeine *Versiones*, alß welche sich alle bloß nach den Deutschen gerichtet“ (Epist. 1695, Vorrede:10v.–11r.). We woběmaj tutymaj stejišćomaj k Cichoriusowemu přełožkej pytnjemy wěste wotpokazanje. Cichoriusowe brachi su po jeju zdaću wšelake: 1. Cichorius njeje stajnje na teologisku dokładnosć kedźbował (Frencel), 2. wón wužiwaše Wojerowsku naręč, kiž „njeje najlěpša“ a je nakromna (Frencel), 3. jeho přełožk měješe so přejara po němskej wersiji (Praetoriusowa komisja). Po swědčenju přełožerjow ćišćaneje wersije z l. 1695 njeje jim Cichoriusowa wersija pomhała. Na druhim boku pak připóznawaja woni někotre druhe rukopisne a tež ćišćane wersije cyrkwinskich knihow, kiž jim skutkownje służachu: „Da hingegen Herr Michael Frentzel / alter wohlverdienter Pfarrer zu Poſtwitz / in ſeinem vieljährigen treuen Fleiß / den er auff die Wendiſche *Verſiones* des heil. Wortes GOttes gewendet hat / ſich gleicher *methode*, wie wir / gebrauchet. Dahero ſo wohl die von Ihm *vertirte* / in öffentlichem Drucke ſich befindende Evangeliſten / *Matthæus* und *Marcus*, alß auch das uns am 12. Julij dieſes Jahres freundlich *communicir*te *Manuscriptum* ſeiner Wendiſchen Evangelien und Epiſteln / uns guten Vorſchub gethan / auff den rechten Weg zu kommen / und darauff zu bleiben / immaßen wir dadurch nicht allein in unſern guten Meinungen sind geſtärcket / ſondern uns auch aus vielen *dubiis* ist geholffen worden / welches wir hier billig zu ſeinen Ehren gedencken / wie nicht weniger die treuhertzige Sorgfalt Herren Michaelis Jacobi / alten und auch wohlverdienten Pfarrers zu Schwepnitz rühmen / alß welcher uns mit einem gründlich-abgefaßetem *Judicio* von der Wendischen *Orthographiâ* und wohl-*elaborir*ten Wendiſchen *Catechiſmo* freywillig an die Hand gegangen / ſo uns nebenſt des Herrn Wenceßlai Warichij ſel. gedrucktem *Catechiſmo* zu unſerm gegenwärtigen Vorhaben gar dienlich geweſen“ (Epist. 1695, Vorrede: 11 r.–11 v.). Z toho sćěhuje, zo njeje so Praetoriusowa komisija w swojim přełožerskim dźěle na Cichoriusowy rukopis zepěrała. Na druhim boku su jim Michała Frenclowe přełožki, mjez druhim jeho sćenja Mateja a Marka z 1670, wjele pomhałe.

5. Podobnosć Epist. 1695 na KR je wjetša hač na Frencla (1670)

Jako přidawk k swojemu nastawkej dawa Šewc dosć wulki wurězk z mjenowaneho rukopisa, kiž wobsteji ze 27 stron a wobsahuje cyły hornjoserbski přełožk Josephusoweje *Historije wutupjenja Jeruzalema.* Wurězk so podawa jako dokładny grafiski přepis originala. Wyše toho su k nastawkej přidate tři strony z fotografiskimi reprodukcijemi wšelakich dźělow rukopisa. Wšě tute wurězki teksta w Šewcowym nastawku sym přirunował z wotpowědnymi městnami w knize *Die Episteln und Evangelia* [...] (1695), kiž tež hornjoserbski přełožk Josephusoweje *Historiju wutupjenja Jeruzalema* wobsahuje, a je mi hnydom napadnyło, zo stej tutej dwě wersiji jara podobnej. W nimaj je tak

wjele tekstowych kongruencow, zo so zdawa, jako by Krajnostawska wersija była original, kotryž je potom někajki redaktor k ćišćenju w knize 1695 skorigował. Wosebje na polu leksiki a słowosłěda stej tekstaj husto identiskej, w fonetice a morfologiji pak su wěste systematiske wotchilenja. Hdyž mamy wobě wersiji před sobu, spóznawamy zwjetša samsne słowa ze samsnym słowosłědom, ale z hinašimi fonetiskimi wosebitosćemi. Na přikład, hdźež ma Krajnostawski rukopis wjazawki *dokalž*, *žo* a *abo*, ma kniha z l. 1695 *dokelž*, *zo* a *aby*. W 3. wos. sg. praes. werba *być* ma Krajnostawski rukopis *jo*, kniha 1695 ma *je*. W masc. nom. sg. adjektiwow ma KR kóncowku *-e* (na př. *lube*), mjeztym zo ma Epist. 1695 kóncowku *-y* (n. př. *luby*). Ani w jednej ani w druhej wersiji so njewužiwa pasiwna konstrukcija z *wordować*, štož pokazuje na to, zo njejstaj wobaj awtoraj chcyłoj jednorje wobchadnu rěč pisomnje registrować, ale měještaj wumělske zaměry.

Jako wuslědk tuchwilneho spóznaća přezjednosćow mjez wurězkami z KR w Šewcowym nastawku a wotpowědnymi městnami w Epist. 1695 sym so rozsudźił cyły tekst Krajnostawskeho rukopisa přirunować z wotpowědnymi ćišćanymi wersijemi w knihach Kat. 1693, Epist. 1695 a Agenda 1696. Fotokopiju Krajnostawskeho rukopisa kaž tež mikrofilmy eksemplarow Epist. 1695 a Kat. 1693 w Serbskej centralnej bibliotece wobstara mi přećelnje knjez dr. Franc Šěn, za čož jemu tu swój dźak wuprajam. W fotokopiji Krajnostawskeho rukopisa buchu strony wot ruki archiwara na woběmaj bokomaj čisłowane wot 1 do 313. Strony Epist. 1695 a Kat. 1693 njejsu čisłowane, tuž sym kóždu prawu stronu numerował, w Epist. 1695 wot 1 do 398 a w Kat. 1693 wot 1 do 103. Tekst cyrkwinskeje Agendy 1696 běše hižo do toho přistupny jako faksimile w J. C. E. Riottowym wědomostnym wudaću (Riotte 1959). Spočatne konkluzije nastupajo podobnosć mjez KR a ćišćanymi wersijemi, docpěte na zakładźe analyzy wurězkow w Šewcowym nastawku, so přez přirunowanje cyłych tekstow wobkrućichu. Nimo toho je tež dalše přirunowanje Epist. 1695 a KR z Michała Frenclowym přełožkom sćenjow swjateju Mateja a Marka z lěta 1670 zajimawe wuslědki dało. Kaž so wukopa, je tekst Epist. 1695 bóle podobny na KR hač na Frenclowy přełožk, hačrunjež zepěraše so Praetoriusowa komisija po swojim wuprajenju (hlej horjeka) na Frenclowy přełožk při swojim dźěle a nic na Cichoriusowy. Njedwěluju, zo wužiwaše komisija Frenclowy tekst, wuzběhuju jenož, zo je tekst Epist. 1695 tekstej KR bliši hač Frenclowej wersiji. Jako přikładaj podawam w slědowacym Sćenje na dźeń swjateho Handrija (Mat. 4.18–22) a Sćenje na dźeń swjateho Mateja (Mat. 9.9–13) w 3 hornjoserbskich wersijach: 1) Frencel 1670, 2) KR a 3) Epist. 1695. K tomu dodawam 4) němsku wersiju z Epist. 1695. Kongruency a wotchilenja podawam w tučnoćišću.

5. 1. Sćenje na dźeń swj. Handrija (Mat. 4.18–22)

Frencel 1670: 18. Jako pak Jeſus pſchi Galilæiskem morù chodżaſche / wuhlada won dweju bratrow / **Sjmona** / kotremuż rękaju **Petrus** / a Handria ieho bratra, tai **cżiskaſchtai** (ſwoje) ſyczi do morà / pſcheto wonai bèſchtai rybakai.
KR (3): 18. Jako pak Jeſus pżi-Galileiskem mórù chódżeſche, wulada won dweju Bratrow, **Schimana**, kótremuż rękaju **Pètr**, a Handria jého Bratra, tai **pużcżiſchtai** ſwoje ſyczże do-morà, pżétóż wonai bèſchtai Rybakai.
Epist. 1695 (240r.): 18. Jako pak JEſus pſchi-Galilejskem mohrju chodżeſche / wulada won dweju Bratrow / **Schimana** / kotremuż rjekaju **Pjetr** / a Handria jeho Bratra / taj **puſchcżiſchtaj** ßycż do mohrja / pſchetoż wonaj bjeſchtaj Rybakaj.

Epist. 1695 (239v.): 18. Als nu JEſus an dem Galileiſchen Meer gieng / ſahe er zween Brüder / **Simon** der da heiſt **Petrus** / und Andream ſeinen Bruder / die **worffen** ihre Netze ins Meer / denn ſie waren Fiſcher.

Frencel 1670: 19. A won dżaſche k nima: poitai za mnu / ia hcu waju **k człowėcżnyma rybakoma** ſcżinicż.
KR (3): 19. A won dżáſche k-nima: Poitai ſa-mnu, ja zu waju **k-Rybakoma tych człowekow** ſcżinicż.
Epist. 1695 (240r.): 19. A won dżjaſche k-nima: Pojtaj ſa-mnu / ja chzu waju **k-Rybakoma tych człowėkow** ſcżinicż.
Epist. 1695 (239v.): 19. Und er ſprach zu ihnen: Folget mir nach / ich wil euch **zu Menſchen-Fiſchern** machen.

Frencel 1670: 20. Wonai **hned wopuſchcżiwſchi** ſyczi hdżyſchtai za nim.
KR (3): 20. **Nedm wóſtawiżtai** wonai ſwoje ſsycże, a dżėſchtai ſa-nim.
Epist. 1695 (240r.): 20. **Nydm woſtawiſchtaj** wonaj ßwoje ßycże / a dżjeſchtaj ſa-nim.
Epist. 1695 (239v.): 20. **Bald verlieſſen** ſie ihre Netze / und folgeten ihm nach.

Frencel 1670: 21. A iak won tam dale **hdżyſche** / wuhlada won dweju druhei bratrow / Jakuba Zebedeoweho ſyna / a ieho bratra Jahna **na lodżi** z ieiu nanom **Zebedeom** / **plataio** ſwoie ſyczi / a won zawola jeju.
KR (3): 21. A jak won tam dale **wóttendże**, wulada won dweju druhei Bratrow, Jacuba Ssynna Zebedeuſſoweho, a Jana jeho Bratra **wé-lódżi** ſ-jeju Nanom **Zebedeuſſom**, **żo** ſswoje ſsycże **platażtai**, A won ſawola jeju.
Epist. 1695 (241r.): 21. A jak won tam dalė **wottendże** / wulada won dweju drujeju Bratrow / Jakuba Zebedeoweho Syna / a Jana jeho Bratra / **we-lodżi** ſ-jeju Nanom **Zebedeom** / **ſo** ßwoje ßycże **porėdżiſchtaj** / a won ſawola jeju.
Epist. 1695 (240v.): 21. Und da er von dannen fürbaß **gieng** / ſahe er zween andere Brüder / Jacobum den Sohn Zebedei / und Johannem ſeinen Bruder **im Schiff** / mit ihrem Vater **Zebedeo** / **daß** ſie ihre Netze **flickten** / und er rief ihnen.

Frencel 1670: 22. Wonai pak **hned wopuſchcżiſchtai** tu lodż / a ſweho nana / a hdżyſchtaj za nim.
KR (3): 22. **Namėſcżė wóſtawiżtai** wonai tu lodż, a ſswojeho Nana, a dżėſchtai ſa-nim.
Epist. 1695 (241r.): 22. **Namjeſcżi woſtawiſchtaj** wonaj tu lodż / a ßwojeho Nana / a dżjeſchtaj ſa-nim.
Epist. 1695 (240v.): 22. **Bald verlieſſen** ſie das Schiff / und ihren Vater und folgetn [sic!] ihm nach.

5. 2. Sćenje na dżeń swj. Mateja (Mat. 9.9–13)

Frencel 1670: 9. A JEſus **wuhlada** / ſchedſi tam **precż** / człowėka ſedżo na (pſchi) cli / temu rėkachu Matthyi / a dżaſche k nėmu: poi za mnu: a won **poſtanu** / a hdżyſche za nim.
KR (63): 9. A jako Jeſus nimo dżėſche **wotſal**, **widżeſche** człoweka na-zlė ſseidżo, temu rėkachu Matthi, a won dżáſche k-nemu: Poi ſamnu. A won **ſtanu**, a dżėſche ſa-nim.
Epist. 1695 (294r.): 9. A jako JEſus nimo **prejcż** dżjeſche / **widżiſche** won człowėka nazli ßejdżo / temu rjekachu Mathi / a won dżjaſche k-nėmu: Poj ſa-mnu. A won **ſtanu** / a dżjeſche ſa-nim.

Epist. 1695 (293v.): 9. Und da JEſus **von dannen** gieng / **sahe** er einen Menſchen am Zoll ſitzen / der hieß Mattheus / und ſprach zu ihm: Folge mir. Und er **ſtund auff** / und folgete ihm.

Frencel 1670: 10. Sta so pak / iak won ſo **k blidu ſedaſche** w ieho domi / hlai tuż pſchindże wele clonikow a hrjſchnikow / a **ſedachu** ſo **k blidu** z Jeſuſſom a z ieho **wucżenikami.**
KR (63): 10. A ſsó ſta, jako won **ſa-blidom ſseidżeſche** w-domi, lai, tam pżindżechu welė Zlonikow a rėſchnikow, a **ſsynnechu** ſsó **ſa-blidó** ſ-Jeſuſſom a ſ-jého **Poſslami**.
Epist. 1695 (294r.): 10. A ſta ßo / jako won **ſa-blidom ßejdżiſche** w-domi / laj / tuż pſchidże welė zlonikow a Rjeſchnikow / a **ßynychu** ßo **ſa-blido** ſ-JESUSSOM a ſ-jeho **Poßlami**.
Epist. 1695 (293v.): 10. Und es begab ſich / da er **zu Tiſche ſaß** im Hauſe / Sihe / da kamen viel Zöllner und Sünder / und **ſaſſen zu Tiſche** mit JEſu u. ſeine[n] **Jüngern**? [sic!]

Frencel 1670: 11. Jako to widżichu cżi Phariſæojo / dżachu woni k ieho **wucżenikami** [sic!] / cżehodla ije waſch **wucżomnik** z clonikami / a z hrjſchnikami.
KR (63–64): 11. Jakó tó Phariſearò widżichu, dżachu woni k-jého **Poſslam**: Cżohodla je waſch **Miżter** ſ-Zlonikami, a ſ-rėſchnikami?
Epist. 1695 (294r.): 11. Jako to cżi Phariſejszy widżichu / dżjachu woni k-jeho **Poßlam**: cżohodla jy waſch **Miſchtar** ſ-zlonikami a ſ-Rjeſchnikami?
Epist. 1695 (293v.): 11. Da das die Phariſeer ſahen / ſprachen ſie zu ſeinen **Jüngern**: Warumb iſſet euer **Meiſter** mit den Zöllnern und Sündern.

Frencel 1670: 12. Jako to JEſus **zaſſlyſcha** / dżaſche won k nim: **ſelni (ſtrowi) nepotrebaju** lėkarà / ale chori.
KR (64): 12. Jakó tó Jeſus **ſslyſchaſche**, dżàſche won k-nim: **Strowym nei trėba** Lėkarà, alė chórym.
Epist. 1695 (294r.): 12. Jako to JEſus **ßlyſchaſche** / dżjaſche won k-nim: **Strowym neje trėba** Ljekara / alė chorym.
Epist. 1695 (293v.): 13. [*recte* 12.] Da das JEſus **höret** / ſprach er zu ihnen: Die **Starcken bedürffen** des Artztes nicht / ſondern die Krancken.

Frencel 1670: 13. Hdżicże pak a wukcże / ſchto ie: **ia hcu (mi ſo lubi) ſmjlnoſcż** / a nic wopor. Ja **hſem** pſchiſchol hrjſchnikow k pokucżi wolacż / a **nic prawych**.
KR (64): 13. Dżicże pak, a wukcże, żtó tó jó: **Mi ſsó ſsmilnóſcż lubi**, a niz wopor, pżétóż ja **neiſsom** pżiſchol **fromnych** k-pokucże wolacż, alė rėſchnikow.
Epist. 1695 (294r.): 13. Dżicże pak / a wukcże / ſchto to je: **Mi ßo ßmilnoscż lubi** / a niz wopor / pſchetoż ja **nejßym** pſchiſchol **Prawych** k-pokucżi wolacż / alė Rjeſchnikow.
Epist. 1695 (293v.): 13. Gehet abet [*recte* aber] hin / und lernet was das ſey / **ich habe Wohlgefallen an Barmhertzigkeit** / und nicht am Opffer. Ich **bin** kommen die Sünder zur Buſſe zu ruffen / und **nicht** die **Frommen**.

Każ je widżeć, su jenoż hdys a hdys wotchilenja (*Zebedeom* / *Zebedeuſſom, plataio* / *platażtai* / *porėdżiſchtaj*, *precż* / *wotſal*, *prawych* / *fromnych*) wot přewažowaceho modela, kiž dźěli Epist. 1695 a KR na jenym boku wot Frencel 1670 na druhim.

6. Paralelne wotchilenja a swojoraznosće

Wězo su přełožki samsneho teksta přeco we wěstej měrje podobne na so a njeje lochko stopnje podobnosće kwantifikować. Zwisk mjez přełožkomaj pak hodźi so tola spóznać na zakładźe paralelnych swojoraznych ekwiwalentow abo też na zakładźe njemotiwowanych wotchilenjow wot němskeho originala, kiž kryja so we woběmaj serbskimaj wersijomaj. Jeli wobkedźbujemy na přikład, kak so fraza „gegrüßet seist du“ abo „seid gegrüßt“ na wšelakich městnach w KR přełožuje, pytnjemy, zo so přełožki rozeznawaja. Su tři warianty: 1) *strowy* / *strowa budź(će)*, 2) *pomhaj Bóh* a 3) *budź strowjeny*. Kóžda z nich so na wotpowědnym městnje w ćišćanej wersiji w Epist. 1695 wotbłyšćuje:

6. 1. Přełožki frazy „gegrüßet seist du / seid gegrüßt“

6. 1. 1. Luk. 1.28

KR (19): **Strowa bucż** Ty ſ-nadu wobdarėna.
Epist. 1695 (251r.): **Strowa bycż** Ty ſ-nadu wobdarjena.
Epist. 1695 (250v.): **Gegrüſſet ſeyſt** du Holdſelige.

6.1. 2. Historija Knjezoweho pasiona

KR (240): [...] lai tuż Jeſus jé ſėtka, a dżaſche: **Strowe bucżcże**.
Epist. 1695 (357r.): [...] laj tuż ſetka je Jeſus a dżjaſche: **Strowe bycżcże**.
Epist. 1695 (356v.): [...] ſiehe da begegnet ihnen Jeſus und ſprach: **Seyd gegrüſſet**.

6. 1. 3. Historija Knjezoweho pasiona

KR (180): **Pomhai Boh** cżi Rabbi.
Epist. 1695 (323r.): **Pomhaj Boh** cżi Rabbi.
Epist. 1695 (322v.): **Gegrüſſet ſeyſt** du Rabbi.

6. 1. 4. Historija Knjezoweho pasiona

KR (198): **Budż ſtrowene** żidowki [sic!] Kralo.
Epist. 1695 (338r.): **Bycż stroweny** żidowski Kralo.
Epist. 1695 (337v.): **Gegrüſſet ſeyſt** du König der Jüden.

6. 2. Přełožki słowa „item“

Druhi přikład doslědneho wotbłyšćowanja přełožerskich diskrepancow namakamy w Epist. 1695 na započatku *Historije wutupjenja Jerusalema*, hdźež awtor w prěnich sydom wotstawkach pisa wo znamjenjach, kiž předpowědźichu katastrofu. Kóždy z wotstawkow 3–7 započina so w němskej wersiji ze słowom *Item*, kiž so prěni raz njepřełožuje, ale druhi raz ze serbskim słowom *Dalė*, třeći raz so zaso njepřełožuje, štwórty raz zaso jako *Dalė* a pjaty raz jako *Tejſch*. Tutón model *Ø – Dalė – Ø – Dalė – Tejſch* je identiski we woběmaj wersijomaj:

1) KR (242): Runė wė-tych dnach ſlotkeho chlėba [...]
Epist. 1695 (374r.): Runė w-tych dnjach ßlotkeho chljeba [...]
Epist. 1695 (373v.): **Item** eben in den Tagen der ungeſäuerten Brod [...]

2) KR (243): **Dalė**, móſsasne ſselne róta ſnucžneho templa [...]
Epist. 1695 (374r.): **Dalė** / mohßaſne ßylne rota ſnucžneho templa [...]
Epist. 1695 (373v.): **Item** / ein ehernes groſſes ſtarckes Thor / am innern Tempel [...]

3) KR (243): Na-jénem a dwazetem dnu tého ſsmažneho mėſsaza [...]
Epist. 1695 (375r.): Na-jenym a dwazetym dnju teho ßmažneho mjeßaza [...]
Epist. 1695 (374v.): **Item** / auf den 21. Tag Junii [...]

4) KR (243): **Dalė**, pžéd-ſswàtoczнizku [...]
Epist. 1695 (375r.): **Dalė** / pſchėd-ßwjatoczнizu [...]
Epist. 1695 (374v.): **Item** / vor dem Pfingſt-Tage [...]

5) KR (244): **Teiſch** jó cžlowėk bul ſ-měnom Jeſus Anani
Epist. 1695 (375r.): **Tejſch** je cžlowėk byl / ſ-mėnom JEſus Anani [...]
Epist. 1695 (374v.): **Item** / es iſt ein Menſch geweſen / Jeſus genannt Anani [...]

6. 3. Swojorazne syntaktiske konstrukcije

Tež swojorazne syntaktiske konstrukcije so we woběmaj tekstomaj wospjetuja.

6. 3. 1. Konstrukcija *do* + akuzatiw

Jara rědka je w hornjoserbšćinje konstrukcija *do* + akuzatiw. Jenož w *Křesćijanskej wěrje* běše wona w swojim času šěroko znata (wot Warichiusa hač do połojcy 20. lětstotka):
„Ja wěrju do swjateho Ducha, **jenu swjatu křesćijansku** cyrkej, **zhromadźiznu** swjatych, **wodawanje** hrěchow, **horjestawanje** ćěła a **wěčne žiwjenje**. Hamjeń.“ (Spěwarske knihi 1931:642; Riotte 1959:46). Zo je wona w tutej formuli tež w KR a Epist. 1695 wobswědčena, njeje njewočakowane, zo pak wona w KR tež w druhich kontekstach wustupuje a so na wotpowědnych městnach tež w Epist. 1695 wotbłyšćuje, je za prašenje přiwuznosće mjez tutymaj tekstomaj relewantne. Šewc pisa: „Napadna je tu jónu so jewjaca konstrukcija *do* + akuzatiw (*dyž ty do twoje kraléstwo pžindžesch*), kotraž w tutej formje hewak za hornjoserbšćinu wobswědčena njeje“ (1995:13). Ćim napadnišo potajkim je, zo so wona tež na wotpowědnym městnje w *Historiji Knjezoweho pasiona* w Epist. 1695 wotbłyšćuje:

1) KR (224): A dżàſche k-Jeſuſſei: Knėże ſpomn na-mně, dyž ty **do-twoje kraléſtwó** pžindżéſch.
Ep. 1695 (345r.): A dżjaſche k-JEſuſſej: Knjeże ſpomn na-mnė / dyž ty **do-ßwoje kralėſtwo** pſchindżeſch.
Ep. 1695 (344v.): Und ſprach zu JEſu: HErr / gedenck an mich / wenn du **in dein Reich** kömmeſt.
Tuta konstrukcija pak njejewi so jenož jónu w Krajnostawskim rukopisu, ale něšto króć a zwjetša so paralelnje w ćišćanych wersijach wotbłyšćuje, kaž:

2) KR (155): Ty zel twojei Zirkwi prawych a doſtoinych Prėdarow dacž a poſslacž, a twoje ſslowo **do-jich wutrobe, rot a jaſyk** położicž [...]
Agenda 1696 (131): ty chzyl ßwojej Zjerkwi prawych a doſtojnych Wucžobnikow a Prjedarow dacž a poßlacž a / ßwoje ßlowo **do-jich wutrobe / rot a jaſyk** położicž [...]

Agenda 1696 (130): du wolleſt deiner Kirchen rechtſchaffene Lehrer und Prediger geben und ſenden / und dein Wort **auff ihre Hertzen / Mund und Zungen** legen [...]

3) KR (198): Cżi wojarski wótrocżze pak tého Bohota wėdżechu hó nuz do ſsudnei cheże, a ſawolachu romadu zellu huffu, a wuſslekachu hó a wodźichu hó ſ-purpurskem mantelom, a napleczechu cźérnowu kronu, a ſtawichu ju na-jého lowu, a dachu szinu **do-jĕho ruku**, a poklakowachu ſsó pżed-nim a hanachu hó [...]
Epist. 1695 (338r.): Bohotowi Wojazy pak wedżechu ho nuz do-ßudneje cheże / a wolachu romadu zylu huffu / a wußlėkachu ho a wodżechu ho ſ-purpurskym mantelom / a naplėczechu cżėrnowu kronu / a ſtawichu ju na-jeho lowu a dachu jemu ſczinu **do-jeho ruku** / a poklakowachu ßo pſchėd-nim a hanjachu ho / [...]
Epist. 1695 (337v.): Die Kriegs-Knechte aber des Landpflegers führeten ihn hinein in das Richthaus / und rieffen zuſammen die gantze Rotte / und zogen ihn aus / und legten ihm einen Purpur-Mantel an / und flochten eine Krone von Dornen / und ſatzten ſie auf ſein Häupt / und gaben ihm ein Rohr **in ſeine Hand** / und beugeten die Knie für ihm / und ſpotteten ihn / [...]

4) KR (228-9): Pótom na weczor, dokalż ton dżeên tého pżihottowaná bėſche, kiż jó pżed-Sobotom, pżidże Joſeph ſ-Arimathia, ſé–żidowskeho mėſta, jéden bohate muż, radne Knė´s, dobre, fromne muż, ton nĕbėſche ſwólil **do-jich rade a ſkutk**, kiż na-Boże kralĕſtwo cżakaſche, pżétóż won bėſche ßłużobnik Jeſuſſowe [...]
Epist. 1695 (348r.-9r.): Potom na-weczor / dokelż dżen teho pſchihottowanja bjeſche / kiż je pſchėd-ßobotom / pſchidże Joſeph ſ-Arimathia / ſe-żidowskeho mjeſta / jeden bohaty Muż / radny Knės / dobry a fromny Muż / ton nėbjeſche ſwolil **do-jich rade a ſkutk** / kiż na-Boże kralėſtwo wocżakowaſche / pſchetoż won bjeſche wucżenik JEſuſſowy [...]
Epist. 1695 (347v.-9v.): Darnach am Abend / dieweil es der Ruſttag war / welcher iſt der Vorſabbath / kam Joſeph von Arimathia / der Stadt der Jüden / ein reicher Mann / ein Raths Herr / ein guter frommer Mann / der hatte nicht gewilliget **in ihren Rath und Handel** / welcher auff das Reich GOttes wartete / denn er war ein Jünger JEſu [...]

Zwonka tutych přikładow z akuzatiwom so prepozicija *do* wězo we wobĕmaj tekstomaj powšitkownje z genitiwom wužiwa. Hač na jeničke wuwzaće pak zwĕsćamy, zo wotpowĕduje *do* + akuzatiw w KR přeco samsnej konstrukciji w Agendźe 1696 a Epist. 1695. Jenož w jednym padźe je so *do* z akuzatiwom w KR w ćišćanej wersiji na genitiwnu konstrukciju skorigowało:

5) KR (212): Mo ſsó derbimy Bóha bojecż, a hó lubowacż, żo bochmy naſcheho bliſcheho falżnė nĕwobhali, nĕpżéradżili, ſsó na-ného nĕpżiſslódżili, aniż hó **do-hanibu** nĕnéſsli [...]
Kat. 1693 (17r.): My ßo djerbimy Boha bojacż / a ho lubowacż ſo bychmy naſcheho Bliſcheho falżnė nėwobhali / nėpſchėradżili / ßo na-neho nėpſchißlodżili / aniż ho **do-haimbe** nėnėßli [...]
Kat. 1693 (15v.): Wir ſollen GOTT fürchten und lieben / daß wir unſern Nechſten nicht fälſchlich belügen / verrathen / affterreden / oder **böſen Leumund** machen / [...]

6. 3. 2. Konstrukcije *při* + akuzatiw / genitiw

Prepozicija *při* so w serbskej rěči normalnje wužiwa z lokatiwom, w KR w perikopje na dźeń wobroćenja swjateho Pawoła (Jap. sk. 9.1–22) pak namakamy *při* + akuzatiw / genitiw, kiž so wospjetuje w Epist. 1695 na wotpowědnym městnje:

KR (9): 19. A wſa żſpeisu k-ſebi, a póſſelni ſsó: Sawol pak bėſche nėkotre dny **pżi-tych Damażczenskich poſslow**.
Epist.1695 (246r.): 19. A wſa jydż k-ßebi / a poßelni ßo: Saul pak bjeſche njekotre dny **pſchi-tych Damażczenskich Poßlow**.
Epist. 1695 (245v.): 19. Und nahm Speiſe zu ſich / und ſtärcket ſich. Saulus aber war etliche Tage **bey den Jüngern zu Domaſco**.

6. 3. 3. Konstrukcija *přećiwo* + akuzatiw

Nic mjenje překwapjaca je konstrukcija *přećiwo* + akuzatiw, kotruž namakamy jenož jónu w Krajnostawskim rukopisu, ale kotraž so tohorunja wotbłyšćuje na wotpowědnym městnje w ćišćanej wersiji:

KR (286): ja ſsłużu, Bohu bucż ſkórżene, nėſwiernė mojim Knėżim, pżėtóż tu a tam neiſsom ja cżinil, żtóż mi ſsu kaſali, ſsom jich róſniwal, a k-ſswarėnu nawabil, ſsom ſkomdżil, a żkódu dal cżinicż, ſsom teisch wé-ſslowach a ſkutkach nėhaimbite bul, ſsom ſsó ſ-mojehó runà niwal, **pżėcżiwo moju hóſpóſu** morkotal a ſswaril.
Kat. 1693 (53r.): ja ßłużu / Bohu bycż ſkohrżene / nėſwjernė mojim Knjeżim / pſchėtoż tu a tam nejßym ja cżinil / ſchtoż mi ßu kaſali / ßym jich roſniwal / a k-ßwarėnu nawabil / ßym ſkomdżil / a żkohdu dal cżinicż / ßym tejſch we-ßlowach a ſkutkach nėhajmbity byl / ßym ßo ſ-mojeho runja niwal / **pſchecżiwo moju Hohſpoſu** morkotal a ßwaril etc.
Kat. 1693 (51v.): Aber ich diene leider untreulich meinem HErrn / denn da und da habe ich nicht gethan / was ſie mich hieſſen / habe Sie erzürnet und zum fluchen beweget / habe verſäumet und Schaden laſſen geſchehen. Bin auch in Worten und Wercken unſchambar geweſen / habe mit meines gleichen gezürnet / **wider meine Frau** gemurret und geflucht / etc.

6. 3. 4. Synkretizm lokatiwa a instrumentala

Rozeznawanje mjez lokatiwom a instrumentalom substantiwow w pluralu je w Krajnostawskim rukopisu a w Epist. 1695, Agendźe 1696 a Kat. 1693 nimale dospołnje konsekwentne. W KR sym namakał jenož dwaj padaj znateje tendency k synkretizmej, kotruž je Wölkowa 1997 přepytowała. Wuznamne pak je, zo so wonej wobaj z wotpowědnymaj městnomaj w Epist. 1695 kryjetej:

1) KR (243): [...] móſsasne ſselne róta ſnucżneho templa, **na-kótremi** dwazecżi muſki ſbehacż dėrbàchu [...]
Epist. 1695 (374r.): [...] mohßaſne ßylne rota ſnucżneho templa / **na-kotrymiż** dwazecżi Mużow ſbjehacż mejaſche [...]
Epist. 1695 (373v.): [...] ei**n** ehernes groſſes ſtarckes Thor / am innern Tempel / **da** 20. Männer an heben muſten [...]

2) KR (267): [...] **pó-Chreſtuſſowem cżėrpenòm** żterzecżi lėt.
Epist. 1695 (393r.): [...] **po-Kryſtuſſowem cżėrpjenjom** ſchtyrzecżi ljet.
Epist. 1695 (392v.): [...] **nach dem Leiden Chriſti** / 40. Jahr.

6. 4. Substantiwiska deklinaciska kóncowka *-ami* město wočakowaneje *-ymi*

Napadne je w dwěmaj padomaj wužiwanje kóncowki *-ami* město wočakowaneje adjektiwiskeje formy na *-ymi*:

1) KR (86): [...] żobo won / wona ſ-nĕwiernei huffe wótdżelene / wotdżelena wé-ſswatem Każczu tého Kżeſdianſtwa ſsuchi a wèſte ſdżérżane bul / ſchucha a wèſta ſdżérżana bulla kuiżde cżas hórze / hórza wé-Duchu, a wĕſſele / wĕſſela wé-nadżiji twojem mĕnu ſsłużil / ſsłużila a ſéw-ſchimi **Wierazami** twojeho ſsluba wècżne żiwene doſtacż doſtoine bul / doſtoina bulla [...]
Agenda 1696 (33): ſo by [...] won (wona) pak ſ-nèwjerneje romadżiſne wotdżjeleny (wotdżjelena) / w-ßwjatej Archi teho Kſchèſtianſtwa ßuchi a wjeſty ſachowany bul (ßucha a wjeſta ſachowana bula) a kużdy cżaß horzy (horza) w-duchu / a wèſſely (wèſſela) w-nadżiji / twojemu mènu ßłużil (ßłużila) ſo by won (wona) ſew-wſchimi **Wjerazami** twojeho ßluba wjecżne żiwenj hodnè doſtacż mol (mola) [...]
Agenda 1696 (32): daß [...] er (ſie) aus der Ungläubigen Zahl geſondert / in der heiligen Arca der Chriſtenheit trocken und ſicher behalten / allzeit brünſtig im Geiſt / frölich in Hoffnung / deinem Nahmen diene / auff daß er (ſie) mit allen **Gläubigen** deiner Verheißung ewiges Leben zu erlangen würdig werde [...]

2) KR (97): żó be wono wé-prawei wieri pó-kżeſzianskim waſchnu a dèrè hórècżénene bullo, ſéw-ſchimi **wierazami** tebi wé-twojej gmeini ſsłużilo [...]
Agenda 1696 (47): ſo by wono we-prawej wjeri / po-kſchèſtianskem waſchnu / a derè hohrècżanene bulo / ſew-ſchymi **Wjerazami** tebi w-twojej Gmejni ßłużilo / [...]
Agenda 1696 (46): daß es im rechten Glauben / Chriſtlich und wohl möge erzogen werden / mit allen **Gläubigen** dir in deiner Gemeine diene / [...]

6. 5. Jónkróćne paralelne wosebitośće

Tu a tam namakamy w KR a Epist. 1695 formy, kiž so we wobĕmaj tekstomaj kryja, ale hewak nihdźe wobswědčene njejsu. Dokelž su jónkróćne, njemóżemy druhdy rozsudźić, hač dźe wo zapis někajkeje rědkeje rěčneje wosebitośće abo wo pisanski zmylk. Kongruenca tutych wosebitośćow wšak rěči też tak za přiwuznosć tekstow.

1) Tajka eksklusiwna wosebitosć tuteju dweju tekstow je na přikład zapis *róshenacż*:

KR (260): Titus pak, hacż won runè wèſte bè, żó lod tych żidow wé-meſtcżi napółſlètk wurodowacż a **róshenacż** budże, dha ſchak nĕmożeſche doczakacż [...]
Epist. 1695 (386r.–387r.): Titus pak / acż won runè wjeſty bje / ſo lod tych żidow w-mjeſtcżi napoßlètk ſkonzowacż a **roshenacż** budże / da ſchak nèmożeſche doczakacż [...]
Epist. 1695 (385v.–386v.): Titus aber / wiewohl er gewiß war / daß der Hunger endlich die Jüden in der Stadt tilgen und **theilen** würde / ließ ihm doch die Weile lang ſeyn [...]

Formu *roshenacż* (za *rozehnać*) směmy drje za pisanski zmylk měć, kiž wotpisowar z KR do Epist. 1695 přewozmje.

2) Unikalna je tež forma *ſpokowicż*:

KR (241): A budżeli Bohot wót-tom ſhónicż, zemy mo hó **ſpokowicż** a cżinicż, żó wo bẽs-ſtaroſcże budżecże.
Epist. 1695 (357r.): A budżeli Bohot wo-tem ſhonicż / chzemy my ho **ſpokowicż** / a cżinicż / ſo wy bès-ſtaroſcże budżecże.
Epist. 1695 (356v.): Und wo es würde auskommen bey dem Landpfleger / wollen wir ihn **ſtillen** / und ſchaffen / daß ihr ſicher ſeyd.

Tu dźe wo hyperkorektnu formu za *spokojić*. Změna *ẃ* > *j* njeje ani w KR ani w Epist. 1695 konsekwentnje přewjedźena. We woběmaj tekstomaj wužiwaja so na přikład 1. wos. sg. *praju* a 3. wos. sg. *prawi*, tak je tež w druhich tekstach 17. a 18. lětstotka.

3) Jara rědka je forma *posplochi* (za wočakowane *pospochi*):

KR (244): A taike żaloſtne wolanė cżereſche won nóze a wodnò **poſplochi**, a bèżeſche torne wokolo wé-meſcżi.
Epist. 1695 (376r.): A tajke żaloſtne wolanj cżerėſche won w-nozy a wodnjo **poſplochi** / a bjeżeſche torny wokolo w-mjeſtcżi.
Epist. 1695 (375v.): Und das klägliche Schreyen trieb er Tag und Nacht / und lieff wütend in der Stadt umbher.

W Šewcowej ediciji (1995:16–17) steji *l* w *poſp[l]ochi* w róžkojtymaj spinkomaj, kiž pola njeho zbytne pismiki woznamjenjeja. Forma *posplochi* njeje hewak wobswědčena, chiba w Körnerowym słowniku (Körner 1979–1980:1 / 931). Přiwuznosć mjez KR a Epist. 1695 njepokazuje so jenož we wospjetowanju přez němski original njemotiwowaneho słowa *pospochi,* ale tež w swojoraznym pisanju z *l*. Njeje wuzamknjene, zo dźe wo pisanski zmylk, přetož Körner by Epist. 1695 jako žórło wužiwać móhł.

4) Tohorunja dwělomna je forma *wot-kżitow*, wo kotrejž Šewc z prawom pisa „Tak za wočakowane *żkitow*, hlej hs. *škit*“ (1995:20):

KR (258–9): [...] nèkótſi ſsu kruwàze noi, wulkeho lóda-dla, nẽkótſi remène wótſsodlow, kóże **wót-kżitow**, wódżwali a jedli [...]
Epist. 1695 (386r.): [...] nekotſi ßu kruwjazy noj wulkeho lodu-dla / njekotſi remèny wot-ßodlow / a koże **wot-kſchitow** wodżwali a jydli / [...]
Epist. 1695 (385v.): Etliche haben Küh-Miſt für groſſen Hunger / etliche die Riemen von den Sätteln / das Leder **von den Schilden** abgenaget und geſſen.

Tež forma *kżitow* je hewak wobswědčena jenož w Körnerowym słowniku (Körner 1979–1980:1 / 463). Potajkim je tež tu možno, zo jedna so wo pisanski zmylk, kiž wotpisowar z KR do Epist. 1695 přewozmje a Körner z Epist. 1695 do swojeho słownika přepisa. Njech je tomu kaž chce, njeje prawdźepodobne, zo bychu so tajke přezjednosće mjez KR a Epist. 1695 njewotwisnje wot sebje stałe.

7. Diskrepanca mjez wobsahom KR a swědčenjom Knauthy

Podhlad, zo njeje Krajnostawski rukopis Nr. 5609 identiski z Cichoriusowym rukopisom, njezepěra pak so jeničce na tekstowe přezjednosće w Epist. 1695, Agendźe 1696 a

Kat. 1693. Knauthe (1767:394, hlej horjeka) woznamjeni Cichoriusowy rukopis jako „wendische Version der Sonn- und Festtagsevangelien und Episteln. Mst. 1663“. Rukopis, kiž Šewc w swojim nastawku wopisuje a kiž sym nětko na zakładźe fotokopije přečitał a přepytował, tutomu pomjenowanju lědma wotpowěduje. Wón ma sćěhowacy wobsah:
1. Versio Pericoparum Evangelicarum et Epistolicarum Serbica in Festivalibus continuata [Pokročowany serbski přełožk sćenskich perikopow a epistlow za swjedźenske dny, s. 1–76].
2. Agenda, seu Liber Ecclesiasticus, Formulas Serbicas I. Baptizandi. II. Puerperas introducendi. III. Copulandi. IV. SS. Coenam administrandi. V. Versiculos & Collectas usurpandi continens [Agenda abo cyrkwinska kniha, wobsahowaca serbske formule za I. křćeńcu, II. zawjedźenje njedźelničow, III. wěrowanje, IV. wudźělenje božeho wotkazanja, V. wužiwanje wersiklow a kolektow, s. 78–156].
3. Appendix Versionis Pericoparum Evangelicarum & Epistolicarum Serbicae, Historiam Passionis & Resurrectionis Dominicae, nec non Desolationis Hierosolymitanae complectens [Dodawk k serbskemu přełožkej sćenskich perikopow a epistlow, wobsahowacy Historiju Knjezoweho pasiona a horjestaća kaž tež Wutupjenja Jeruzalema, s. 158–205 a 222–269].
4. Catechismus D. Martini Lutheri minor in lingvam Serbicam translatus [Mały katechizm D. Martina Luthera, do serbskeje rěče přełoženy, s. 206–221 a 270–315]. (W rukopisu leža s. 206–221 wopak mjez s. 205 a 222 .)

W Krajnostawskim rukopisu napřećo Knauthowemu woznamjenjenju („wendische Version der Sonn- und Festtagsevangelien und Episteln“) njejsu žane njedźelske epistle a sćenja, ale jenož swjedźenske („in Festivalibus“), a tute wučinjeja mjenje hač jednu štwórćinu cyłeho rukopisa (76 / 315 s.). W Epist. 1695 wučinjeja njedźelske epistle a sćenja wjace hač tři štwórćiny wšěch perikopow, swjedźenske potajkim předstajeja mjenje hač štwórćinu perikopow (67 / 289 s.) a někak šesćinu cyłeje knihi (67 / 398 s.), kotraž wobsahuje nimo toho tež *Historiju Knjezoweho pasiona* a *Historiju wutupjenja Jeruzalema*. Wězo je móžno, zo eksistowaše něhdy tež zbytk Krajnostawskeho rukopisa, wobsahowacy njedźelske epistle a sćenja, wšako wopisuje so prěni dźěl KR jako „versio serbica continuata“ (= pokročowany serbski přełožk).

8. KR ma signaturu „Lit. D.“ – njedźelske epistle a sćenja pak signaturu „Lit. C.“

Kaž nas Šewc (1995:5) informuje a kaž je tež z fotografije na s. 27 widźeć, steji na prěnjej stronje rukopisa w hornim prawym rózku skrótšenka „Lit. D.“, štož po zdaću rěka „litera D“ (pismik D). Skrótšenka „Lit. D.“ so w Krajnostawskim rukopisu tři króć wospjetuje: na titulnej stronje Agendy (s. 78), na titulnej stronje *Historije Knjezoweho pasiona a horjestaća* (s. 158) a na titulnej stronje Katechizma (s. 206). Eksistenca rukopisa z signaturu „Lit. D.“ předpokładuje eksistencu předchadźacych rukopisow z signaturami „Lit. A.“, „Lit. B“ a „Lit. C“. Wo „Lit. A.“ a „Lit. B.“ dotal ničo njewěmy, ale na „Lit. C“ namakamy pokazku w lisće Praetoriusoweje přełožerskeje komisije na Krajne stawy z datumom 22. awgusta 1691:
„[...] Wie wohl wir von Herzen wünschten, der hohen Verordnung gemäss mit dem ganzen Werke schon izo fertig zu sein, so haben wir es doch durch angewendeten möglichsten Fleiss nicht weiter alss biss zum Ende der Sonntags-Evangelien bringen kön-

nen, davon die beygefügten drey Exemplaria eines Lauts (sub. Lit. C.) zeugen, welche Eure Gnaden [...] wir überreichen“ (citowane po: Röseberg 1930:97). Z tutoho lista sćěhuje, zo běše rukopis „Lit. C.“ wot cyłeje komisije zestajene dźěło, kotrež njeby potajkim wosebitosće jednoho jedničkeho hornjoserbskeho dialekta wotbłyšćowało, ale někotrych. Njeje žana přičina mysleć, zo běše hinak w padże rukopisa „Lit. D.“ (Krajnostawskeho rukopisa), hačrunjež je wuběrk dialektalnych wosebitosćow hinaši. Njech je tomu kaž chce, ideja anonymneho archiwara, kiž měnješe, zo rukopis najskerje pochadźa wot Pawoła Praetoriusa – tež hdyž wón přez zmylk Sartorius napisa – je cyle zrozumliwa. Znajmjeńša je rozumne předpokładować, zo bě Krajnostawski rukopis někak z dźěłom Praetoriusoweje komisije zwjazany. Bychmy na kóždy pad wočakowali, zo měł so rukopis, kiž je so po přikazu Krajnych stawow napisał, w Krajnostawskim archiwje namakać, hdźež wón tež dźensa hišće je.

9. Dialektalne wosebitosće Krajnostawskeho rukopisa

Michał Frencel, praji Šewc (1995:6) z prawom, kritizowaše Cichoriusowu serbšćinu. Šewc měni, zo dialektalne wosebitosće w rukopisu dopokazuja, zo so tu wo tón rukopis jedna, kotryž Frencel znaješe a kritizowaše, přiznawa pak, zo ma rukopis w sebi tež tójšto wosebitosćow Budyskeje narěče. Wón twjerdźi: „Pohladamy-li w tutym zwisku na rěč našeho rukopisa, tak je widźeć, zo ma wona woprawdźe měšany raz, t. r., zo namakamy w njej pódla wosebitosćow centralneje Budyskeje narěče tež wosebitosće Wojerowskeje a zdźěla Kulowskeje narěče. To je jasny dopokaz za to, zo jedna so při předležacym rukopisu woprawdźe wo Cichoriusowy rukopis, naspomnjeny w Knauthowej knize“ (1995:6). Cichorius narodźi so 1630 w Zdźarkach pola Wojerec. Po šuli we Wojerecach, po gymnaziju w Budyšinje (1642–44) a po teologiskich studijach we Wittenbergu přińdźe wón 1653 jako domjacy wučer do Złeho Komorowa. Wot 1655 běše wón najprjedy pomocny diakon a potom archidiakon při serbskej cyrkwi we Wojerecach. W lěće 1662 dósta wón faru we Wóslinku, hdźež 1669 zemrě (NBS:579). Sudźo po Cichoriusowych biografiskich datach njeje potajkim dźiwne, zo spózna Frencel w rěči jeho rukopisa Wojerowski, namjezny charakter. W swojej analyzy Krajnostawskeho rukopisa podawa Šewc lisćinu pozdatnych sewjerozapadnych wosebitosćow, ale njemjenuje ani dopokazow ani žórłow za tajke připisanje, tuž njeje jasne, na kajkim zakładźe wón je sewjerozapadnym narěčam připisuje. W někotrych padach pak su jeho kriterije na kóždy pad prawe. Namakamy dźě někotre jenake wosebitosće pola Ticinusa 1679, kiž derje wotbłyšćuje sewjerozapadnu hornjoserbsku narěč Kulowa w pózdnim 17. lětstotku (na př. *běch, bě* jako formy konjunktiwa werba *być*). Hač su pak to *ekskluziwnje* sewjerozapadne wosebitosće, je druhe prašenje. W Šewcowej lisćinje sewjerozapadnych narěčnych wosebitosćow mjenuje so „jewjaca so hižo w rjedźe padow labializacija *ł* > *u̯* (*w*)“. Wothladajo wot toho, zo je *w* (< *l*) w KR (kaž tež w Epist. 1695) jenož jara słabje zastupjene, njeje to ekskluziwnje sewjerozapadna wosebitosć. Přełožerjo epistlow a sćenjow 1695 pisachu: „Hierbey haben wir [...] den *Fundamental-Dialectum* mit dem L erwehlet. Doch wo der *Dialectus* mit dem W gebräuchlich ist / alß in und umb Budißin / kan schon ein ieder das jenige l / welches wie ein w soll ausgesprochen werden / nach seiner Art zeichnen / und es also lesen / wie es seines Orths Gelegenheit mit sich bringet.“ W lěće 1701 napisa Jan Běmar (1671–1742) z Rodec (blisko Budyšina) swojemu přichodnemu nanej Michałej Frenclej baseń, w kotrejž je kóžde *ł* systematisce přez *w* zastupjene (Schuster-Šewc 1967:135). Bilabialna artikulacija *ł* móže potajkim runje tak derje Budyska wosebitosć być kaž sewjerozapadna. Mjez Šewcowymi

sewjerozapadnymi wosebitosćemi w Krajnostawskim rukopisu „su tež tajke, kiž pokazuja na stare zwiski z delnjoserbskimi narěčemi“ kaž 1. wos. sg. werba „być“ *som* a instrumental na *-im*. Woprawdźe stej tutej wosebitosći tež pola Ticinusa wobswědčenej. Hdyž pak Šewc kóncowku *-i* w gen. sg. starych *i*-zdónkow k sewjerozapadnym zjawam liči, njesměmy zabyć, zo namakamy tutu wosebitosć tež w někotrych hornjoserbskich pomnikach, kiž bjez kóždeho dwěla z juha hornjoserbskeho teritorija pochadźeja, kaž su to Warichiusowy Katechizm 1595, Martinijowe Pokutne psalmy 1627 a Frenclowy Tauff-Stein 1688. Dalše wosebitosće KR, kiž pječa pokazuja na stare zwiski z delnjoserbskimi narěčemi (po Šewcu 1995:16) su leksemy: *kujždy* „jeder“, *nank* „Stiefvater“ a *torny* „wütend“. Epist. 1695 pak konsekwentnje wužiwa jara podobnu formu *kuždy* a ma w sebi tež *nank* (s. 325r.) a *torny* (s. 376r.). Šewc sam připóznawa, zo njeje rěč Krajnostawskeho rukopisa jenož Wojerowska, ale „měšeńca mjez centralnej hornjoserbskej narěču wokoło Budyšina na jednej stronje, wužiwanej tež w staršich hornjoserbskich ewangelskich nabožinskich spisach, a mjez sewjerozapadnymi narěčemi wokoło Wojerec a Kulowa na druhej stronje z w nich hižo wuraznje spóznajomnymi wliwami susodneje delnjoserbšćiny. [...] Při tym napadnje pak, zo dominuja w njej při wšěm tola hišće elementy Budyskeje narěče [...]“ (1995:15). Napřećo njepřihódnemu faktej, zo pokazuje wot njeho namakany rukopis telko wosebitosćow, kiž njepodpěruja jeho hypotezu wo Wojerowskim pochadźe, praji Šewc skóńčnje: „Wotbłyšćuje-li tu narysowany staw woprawdźitu ródnu narěč awtora (wjes Zdźarki), tak dyrbi so z tym ličić, zo sahachu narěčne wosebitosće centralneje Budyskeje narěče w 17. lětstotku dale na sewjer, hač je to dźensa“ (1995:16). Ale też hdy by to wěrno było, njeje to po mojim zdaću argument za to, zo by Krajnostawski rukopis pochadźał z Wojerowskich kóńčin, ale jenož za to, zo je ćežko, w 17. lětstotku Wojerowske wot Budyskich wosebitosćow rozeznawać. Cichorius je so blisko Wojerec narodźił, je tu do šule chodźił a potom wosom lět we Wojerecach bydlił. Kak by wón móhł znać wosebitosće Budyskeje narěče? Šewc praji: „Z Budyskej narěču je so Cichorius bliže zeznać móhł za čas swojeho přebywanja na gymnaziju w Budyšinje, hdźež je wšće wopytował serbske bože służby a měł kontakt ze serbskimi wobydlerjemi města a wokolnych wsow“ (Šewc 1995:16). Ale w Budyšinje běše wón jenož w lětach 1642–44. Přezjedny pak sym znajmjeńša ze Šewcom, hdyž praji, zo jedna so w rěči Krajnostawskeho rukopisa wo měšeńcu narěčow. Njecham też prajić, zo w nim žane Wojerowske wosebitosće njejsu. Hdyž pak su, da myslu sej, zo wone najskerje njepochadźeja wot Cichoriusa, ale wot Čuderleho.

10. Zakóńčenje

Je telko tekstowych kongruencow mjez KR na jednym a Kat. 1693, Epist. 1695 a Agendu 1696 na druhim boku, a kongruency su tajkeho razu, zo njeje móžno, zo bychu nastałe njewotwisnje wot sebje. Michał Frencel je Praetoriusowej komisiji wotradźował wužiwać Cichoriusowy rukopis, a komisija sama praji, zo njeje jón wužiwała. Njeje prawdźepodobne, zo bychu wobstałe tajke jasne tekstowe paralele mjez rukopisom, kotryž běchu přełožerjo na započatku swojeho nadawka jako njewužitny wotpokazali (Cichoriusowy), a wersiju, kiž předstaja doskóńčny wuslědk jich dźěła (Kat. 1693, Epist. 1695 a Agenda 1696). Ćim mjenje je prawdźepodobne, zo by tekst přełožerjow Praetoriusoweje komisije lěpje wotbłyšćował wot nich wotpokazany Cichoriusowy rukopis hač Frenclowu wersiju (1670), wo kotrejž woni praja, zo je jim wjele pomhała. Njeje potajkim dźiwne, zo Knauthowe woznamjenjenje Cichoriusoweho rukopisa lědma wotpowěduje wobsahej Krajnostawskeho rukopisa.

Kaž wuchadźa z pokazki na „Lit. C.“ w lisće komisije Krajnym stawam z dnja 22. awgusta 1692 a z přirunowanja teksta Krajnostawskeho rukopisa z ćišćanej wersiju Kat. 1693, Epist. 1695 a Agendy 1696, słušeše Krajnostawski rukopis k přihotowanskemu dźěłu komisije. Potajkim njeje Cichorius móhł awtor Krajnostawskeho rukopisa być.

Zapis literatury

AGENDA 1696: *Die Evangelische Kirchen-Agenda, Auff sonderbahre Verordnung Der gesambten Stände des Marggrafthumbs Ober-Lausitz / von Land und Städten* [...], nowoćišć w: Riotte 1959

EPIST. 1695: *Die Episteln und Evangelia / Wie man Sie durchs gantze Jahr* [...] *ſambt Der Hiſtorien von der Paſſion* / [...] *wie auch von der Zerſtöhrung der Stadt Jeruſalem* [...] Budißin

FRENCEL 1670: *S. Matthaeus Und S. Marcus Wie auch Die drey allgemeinen Haupt-Symbola In die Wendische Sprache Mit Fleiß übersetzet nach des Herrn Lutheri Teutscher Version* [...] *Durch Michaëlem Frentzeln / Pfarrern zu Postwitz,* Budißin

FRENCEL 1688: *Michael Frentzel, Postwitzscher Tauff-Stein oder christliche und einfältige teutsch-wendische Predigt von der heiligen Taufe. Ein sorbisches Sprachdenkmal aus dem Jahre 1688* / Hrsg. und mit einer Transkription des obersorbischen Textteils sowie einer wissenschaftlichen Einleitung versehen von Heinz Schuster-Šewc, Köln-Weimar-Wien 1993

JENČ, K. A. 1874, Rukopisne serbske spěwańske, w: Časopis Maćicy Serbskeje 27, s. 44–58

KAT. 1693: *D. Martin Luthers sel. Kleiner Catechismus / Auff sonderbahre Verordnung Der gesambten Stände des Marggrafthumbs Ober-Lausitz / von Land und Städten in die Wendische Sprache übersetzet* [...], Budissin

KNAUTHE, C. 1767, *Derer Oberlausitzer Sorberwenden umständliche Kirchengeschichte* [...] Görlitz / Neudruck: Hrsg. von R. Olesch, Köln-Wien 1980

KÖRNER, G. 1979–80, *Wendisches oder Slavonisch-Deutsches ausführliches und vollständiges Wörterbuch* / Hrsg. von R. Olesch, Bd. 1/1–2/2, Köln-Wien

KR / KRAJNOSTAWSKI RUKOPIS: Handschrift Nr. 5609, Landständisches Archiv der sächsischen Oberlausitz, Bautzen

MARTINI, G. 1627, *Die Sieben Buß Psalmen des Königlichen Propheten Davids. Windisch und Deutsch* [...], Budissin / nowoćišć w: Schuster-Šewc 2001

MĚTŠK, F. 1959–60, Der Anteil der Stände des Markgraftums Oberlausitz an der Entstehung der obersorbischen Schriftsprache (1668–1728), w: Zeitschrift für slavische Philologie XXVIII, s. 122–148 / nowoćišć w: Frido Mětšk, *Studien zur Geschichte sorbisch-deutscher Kulturbeziehungen*, Bautzen (= Spisy Instituta za serbski ludospyt, 55)

NBS 1984: *Nowy biografiski słownik k stawiznam a kulturje Serbow*, Budyšin

RIOTTE, J. C. E. 1959: *Die obersorbische Agenda von 1696.* Text und Untersuchungen, Berlin

RÖSEBERG, [KARL] 1930: Leben und Wirken Michael Frentzels. Uebersetzer des Neuen Testaments in das Wendische (Obersorbische), w: Beiträge zur sächsischen Kirchengeschichte 39, s. 30–112

SCHUSTER-ŠEWC, H. 1967, *Sorbische Sprachdenkmäler. 16.–18. Jahrhundert*, Bautzen (= Spisy Instituta za serbski ludospyt, 31)

SCHUSTER-ŠEWC, H. 2001, *Die ältesten Drucke des Obersorbischen. Wenceslaus Warichius und Gregorius Martini.* Eine sprachwissenschaftliche Analyse. Mit Faksimiledruck, Transliteration und Transkription, Bautzen
SPĚWARSKE KNIHI 1931: *Spěwarske knihi za evangelsko-lutherskich Serbow*, Budyšin
ŠEWC, H. 1995, Michała Frenclowy rowjenk Jan Cichorius a jeho rukopis z lěta 1663, w: Lětopis 32/2, s. 3–29
TICINUS, J. X. 1679, PRINCIPIA LINGUAE WENDICAE *quam* ALIQUI WANDALICAM VOCANT, Pragae / Fotomechanischer Neudruck mit einem Vorwort von Frido Michałk, Bautzen 1985
WARICHIUS, W. 1595, *Der Kleine Catechismus, Tauff und Trawbüchlein D. Martini Lutheri* [...], Budissin / nowoćišć w: Schuster-Šewc 2001
WÖLKOWA, S. 1997, Wo wuwiću synkretizma lokatiwa a instrumentala w pluralu pola wosobowych pronomenow w hornjoserbšćinje, w: Lětopis 44/1, s. 5–14

The Author of MS 5609 in the Archives of the Upper Lusatian Landstände in Bautzen is not Johann Cichorius

Summary

In 1691 Paul Praetorius (1650–1709) was appointed to head a committee, consisting of Tobias Zschuderly (1647–1703), Johann Christoph Krüger (1662–1717), Georg Matthäi (1652–1732), and Michael Rätze (1657–1730), which was entrusted with the task of translating into Upper Sorbian (i) Luther's Little Catechism, (ii) the epistles and gospels appointed to be read in Lutheran churches on Sundays and festivals, and (iii) the Lutheran agenda (prescribed form of service). The fruits of their labours were published in Bautzen as printed books in 1693, 1695, and 1696 respectively. They aimed to write in a standardized spelling system and in a form of the language capable of being understood by all Protestant Upper Sorbs. Hitherto the Lutheran clergy had used manuscript versions of these books, reflecting various local dialects. With the appearance of the printed versions the manuscripts became redundant and have been lost, though, if ever found, their value as sources for historical dialectology would be considerable.

Writing in 1767 Christian Knauthe described some of the manuscript versions of the epistles and gospels which in his time were still in existence, including one by Johann Cichorius, dated 1663. In 1995 Professor Heinz Schuster-Šewc announced in an article in the *Lětopis* that he had identified the undated and anonymous Manuscript No. 5609 in the archives of the Landstände in the Bautzen branch of the Dresden State Archives as the lost manuscript of Johann Cichorius. His argument is based largely on the fact that Cichorius came from the Hoyerswerda region and on dialectal features in the manuscript which Schuster-Šewc ascribes to that region. However, the attribution of Manuscript No. 5609 to Cichorius is mistaken, for the following reasons:

1. If MS 5609 were the work of Cichorius, it would (to accord with Knauthe) have to be dated to 1663. However, the spelling in it makes systematic use of diacritics, a feature unknown in texts dated earlier than 1670.
2. Despite certain regular divergences MS 5609 bears a marked textual similarity to the printed versions of 1693, 1695, and 1696. Praetorius's committee is known to have been advised on both linguistic and theological grounds against using Cichorius's

manuscript, and in the preface to their 1695 version of the epistles and gospels they specifically state that, though they were familiar with Cichorius's manuscript, they decided not to use it. It is unlikely that a text thus rejected by the translators would turn out to conform so closely to their printed version.

3. The committee acknowledges the help they received from a published translation by Michael Frentzel of the gospels of St. Matthew and St. Mark (1670). Comparison of passages in all three versions shows that the similarity between MS 5609 and the 1695 version is greater than that between either of them and Frentzel's translation. It is unlikely that a text whose assistance the committee acknowledged would turn out to be less similar to their work than one they had rejected.
4. Knauthe calls Cichorius's manuscript a Wendish version of the epistles and gospels for Sundays and festivals. MS 5609, however, does not include the epistles and gospels for Sundays. On the other hand, it does include versions of Luther's Little Catechism and the Lutheran form of service, of which there is no mention in Knauthe's description.
5. MS 5609 contains the notation „Lit. D.", which suggests a connection with the notation „Lit. C." used in a letter from Praetorius's committee referring to their translation of the gospels for Sundays. This indicates that MS 5609 is related to the committee's work.
6. The dialectal features in MS 5609 reflect the usage of more than one locality, not only Hoyerswerda.